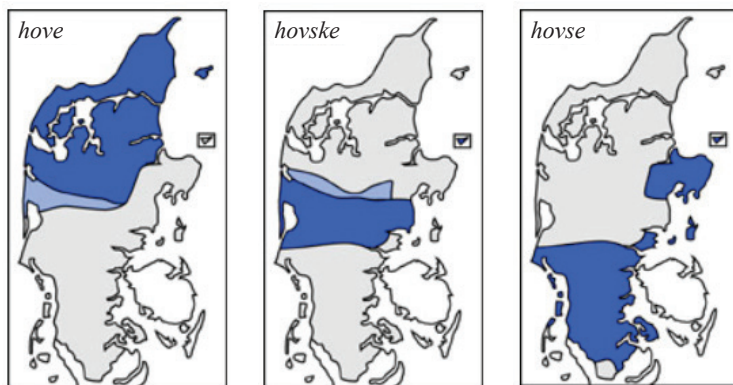

Inger Schoonderbeek Hansen:

Om Tænkepausen *Jysk*

Ka do håw· e? Sådan siger min moster Marie i Salling, når hun sidder og snakker med sine søstre om gamle dage. *Ka do håw· e?* ‘Kan du huske det’, siger Marie på jysk, *ægte* jysk. For sådan taler hun, i Salling, hvor blæsten går frisk over Limfjordens vande.

Dette *håw·* i Maries *ka do håw· e* afslører, at Marie kommer fra det nordlige Jylland. For *håw·* er det specifikke jyske ord ‘hove’, der ligger bag det ‘hu’, som vi kender fra udtrykket ‘komme i hu’. Det er nemlig forskelligt fra det *håw·sk*, som hendes svoger fra Midtjylland bruger. Og fra det *håw·s*, hendes fætter Nis fra Sønderjylland plejer at bruge. *Ord & Sags* læsere er naturligvis bekendt med, at der er flere sproglige træk, der adskiller det ene jysk fra det andet, og at jysk er forskelligt, afhængigt af om det er *nuerenfywrs*, *wæsterfræ*’, *kro-njysk hælle synnejysk*. For jysk har vitterligt sin helt egen udtale, bøjning og sit eget ordforråd, ligesom andre sprog.

Figur 1: Udsagnsordet **huske** i de tre jyske varianter, *hove*, *hovske* og *hovse* (Jysk Ordbog).

Det specifikke jyske ordforråd er et af de fænomener, jeg beskriver i min lille bog *Jysk*, der udkom 7. juni i år. *Jysk* er nummer 100 i Aarhus Universitetsforlags populære bogserie Tænkepauser, og i bogen beskriver jeg både de særlige sproglige karakteristika og nogle af de kulturmæssige, sproghistoriske og sociale forhold, der er fokus på, når vi forsker i jysk.

Jysk før og nu

Dialektale forskelle mellem vest og øst har formentlig eksisteret lige så længe, som der har boet mennesker i Danmark. I dialektologien, hvor forskere beskæftiger sig med geografisk betingede sproglige forskelle, skal vi imidlertid bruge konkrete beviser til at belyse vores påstand. Dem finder vi i nogle af de første tekster, der er skrevet på dansk, nemlig Landskabslovene fra 1200-1300-tallet. Dengang strakte Kongeriget Danmark sig meget længere mod øst (København lå stadig midt i riget!), og skriftsproget var ikke nær så normaliseret, som vi kender det i dag. De forskelle, vi finder i teksterne, kunne afspejle dialektale forskelle. Fx finder vi skriveformer som *skift* og *vær* i Jyske Lov, der dækkede de retslige områder Jylland og Fyn, mens vi i fx Valdemars Sjællandske Lov finder *skiftæ* og *væra*. Det kunne tyde på, at jyder allerede den gang var gode til at sluge endelser, ligesom de i dag siger *peng* for 'penge' og *køw* for 'købe'. I Skånske Lov, der blev anvendt i det tredje, østdanske retsområde, finder vi former som *skifta* og *væra*, ligesom på svensk i dag.

Allerede i løbet af 1500-tallet tog standardisering af dansk skriftsprog fart, og det smittede også af på dansk talesprog; om ikke andet fik processen stor indflydelse på de danske dialekter. Ja, dialekterne blev ligefrem del af et vaskeægte drama, som dialektforsker Inge Lise Pedersen beskriver deres deroute. De udviklinger, det danske samfund gennemgår i de efterfølgende 500 år, smitter også af på det danske sprogsamfund; begge hænger nemlig uløseligt sammen. Fx gør det faktum, at Danmark ændrer sig fra et primært landbrugssamfund til et industrialiseret og, senere, service- og videnssamfund, at befolkningen flytter fra land til by. I processen tilpasser danskerne sig sprogligt, så de kan forstå hinanden i de byer, de bosætter sig i; det medfører, at der bliver færre og færre sproglige forskelle mellem egnene.

Der opstår også et stort behov for at standardisere sproget, og de første danske grammatikere beslutter, at dansk skriftsprog bør baseres på det bedst tænkelige danske talesprog. Ifølge dem, og andre fra eliten dengang, var det dét sprog, lærde mænd fra København talte (pudsigt nok kom de selv fra området). Allerede dengang blev grundstenen til det omsiggribende fællesdanske sprog lagt; senere kaldte vi det rigsdansk, og det har derfor rødder i København. Det var det sprog, centraladministrationen talte, og det blev brugt som sprogligt forbillede i skolesystemet, og det var det sprog, der kom ud af radio og tv. Den massive sproglige påvirkning gjorde, at dansk i dag lyder mere og mere ens, og at de sproglige kontraster mellem egnene i Danmark er ved at forsvinde. Men altså, jyder kan stadig genkende en københavner, når de hører en – og omvendt.

Og det går *slæt it* så stærkt i Sønderjylland, for her taler de jo *æ sproch*. Landsdelens sønderjyske fik særstatus i perioden 1864 til 1920, hvor tysk var det officielle sprog i administrationen, på skolerne og i kirkerne. I samme periode og i de samme officielle sammenhænge udkonkurrerede rigsdansk derimod dialekterne i hjemlandet Danmark. Det forklarer, hvorfor sønderjysk stadig i dag er et aktivt sprog, som selv de unge bruger. Mojn!

Holdninger til jysk

I *Jysk* kommer jeg også ind på de holdninger, vi har til hinandens måde at tale på. Sprogholdninger er nemlig med til at karakterisere jyden som troværdig og flink, mens københavneren er smart og hurtig i det – ja, måske lidt *för*. At andre vurderer dig udelukkende på, hvordan du taler, gør, at nogen forsøger, ALT hvad de kan, på at aflægge deres jyske. De vil hellere være smarte end flinke – og slet ikke bondske. I dag findes en stigende tendens til, at flere er mere ligeglade, for de bruger deres jyske aktivt, helt bevidst. Fx skriver Rikke Thomsen sange på sønderjysk, og hun synger på sønderjysk for fulde sale – selv i København! At en mere positiv holdning til dialekterne vinder frem, ser vi også i film og reklamer, og også på de sociale medier har de danske dialekter fået en helt anden rolle. Det ser ud til, at danskerne også er mere åbne over for den sproglige variation, der endnu præger det danske sprogsamfund. Og det passer måske også meget godt med

en hverdag, hvor vi forsøger at løse globale udfordringer så lokalt som muligt. For i sådan en stor, stor verden har vi ligesom brug for at kende vores rødder. Vores sprog afslører, hvor vi kommer fra, og det fortæller, hvem vi er – og det kan vi lige så godt stå ved.

Det var en lille smagsprøve på, hvad min tænkepause *Jysk* handler om, og hvad både jeg og andre kolleger, der forsker i de danske dialekter, er enige om, vi skylder vores mange jysktalende, hvis informationer om og på jysk har været uundværlige, en stor tak for!

['jysg]

INGER SCHOONDERBEEK
HANSEN

TÆN
KE
PAU
SE
?